

ARTUKOĞULLARINDAN CUMHURİYET'E KADAR HARPUTLU MÜELLİFLER

Yrd. Doç. Dr. Enver DEMİRPOLAT¹

Bir milletin yok olmaması için, tarihinin iyi bilinmesi ve korunması gereklidir. Tarihin iyi bilinip korunması ise, onun oluşumunda pay sahibi olan ilim adamları ve düşünürlerin araştırılarak, onların fikirlerinin gün yüzüne çıkartılmasıyla doğru orantılıdır. Milletin gelecek dönemlerinde aktif rol oynayacak olan unsurlar arasında, o milletin inançları, gelenekleri ve göreneklerinin yanında yetiştirdiği bilginlerin eser ve fikirlerinin payı büyüktür.

Geçmişe bakmak ve onu araştırarak ondan dersler çıkarmak, insanlığın ortak bir özelliği olarak kabul edilmektedir. Çünkü tarih denilen geçmiş, bir milletin milli şuur, benlik ve medeniyetinin oluşageldiği zamana bağlı bir süreçtir. Bu süreç, iyi bilinip değerlendirilemezse onun devamı olan gelecekte de emin olmak mümkün olmayabilir. Buradan hareketle diyebiliriz ki; bizim milletimiz bu açıdan oldukça parlak bir tarihi geçmişe sahiptir. Bu tarihin oluşmasında milletimizin bağrından çıkan ilim ve fikir adamlarının düşünce anlamında etkisi fazla olmuştur. Bu bağlamda *Peygamberlerin mirasçısı ulema*dır hadisi bizim Harput ile ilgili bu çalışmamızın hareket noktasını teşkil etmektedir.

Harput, MÖ. Kurulmuş bir yerleşim merkezidir. Stratejik bir konumda olmasından dolayı burası her dönem ekonominin ve ilmin merkezlerinden biri olmuştur. 1071 yılında şairin deyişiyle Bizans'ın Türk'e secdesi olarak tanımlanan Malazgirt Meydan Muharebesi'nden yaklaşık 15 sene sonra 1085 tarihinde Müslüman Türklerin eline geçmiştir. Bu tarihten itibaren Oğuzistan olarak kabul edilen Anadolu'nun belli başlı ilim merkezlerinden birisi olmaya devam etmiş ve bu statüsünü hep korumuştur.

Harput, yetiştirdiği bilginler sayesinde bulunduğu bölgenin bir ilim merkezi konumunda olmuştur. Çevredeki beldelerden birçok insanın Harput'a gelerek ilim tahsil ettikleri de tarihsel bir gerçektir. Hatta bu hususta Şehabettin Sühreverdî'nin Harput için *Makarr-ı Ulema* tabirini kullanması anlamlıdır. Yüzlerle ifade edilen müelliflerden özellikleri farklı olupfazla tanınmamış, haklarında çok az inceleme yapılmış veya hiç yapılmamış olanlardan bazıları anahatlarıyla aşağıda sunulmuştur.

¹ Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

NAKKAŞ İLYASOĞLU AHMED

XIII. yüzyılda yaşayan Harputlu Nakkaş İlyasoğluAhmed el-Hartberti bu dönemin önemli müelliflerinden biridir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan müellifin, fütüvvetname örneği olarak kaleme aldığı eser bugün hala bir başvuru kaynağı olarak kullanılmaktadır. Hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmayan müellifin mezarının Harput'ta bulunan Feta/Fatih Ahmet Baba Türbesi'nde olduğu ileri sürülmektedir.²

Harputlu Nakkaş İlyasoğluAhmed'in tespit edebildiğimiz bir eseri vardır.

Tuhfetü'l-Vesaya: Harputlu Nakkaş İlyasoğluAhmed'in eseri Millet Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Kitapları³ ve Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Müellifin eseri Halife el-Nasır Li-Dinillah'ın (ö.1225) oğlu Ebu'l-Hasan Ali (ö.1215) adına ve onun kaleme aldığı *Umdetü'l-Vesile* adlı eserinden seçmeler yapılarak meydana getirilmiş bir fütüvvetname olduğu rivayet edilmektedir.⁴ Söz konusu eserin bilinen orijinal nüshası Vatikan Kütüphanesi'ndedir.

Müellifin bu eseri Arapça olup, beş fasıldan ibarettir.⁵ İlyasoğluAhmed, bu eserini kaleme alırken; *eline alıp okuyanı yakınlığa erdirmesi, belenışinin kolay, okutuluşunun hafif olması için kısa ve özlüyazmaya gayret ettiğini aynı zamanda uzatmayı ve tekrarı terk ettiğini* belirtmektedir.⁶ Eserin 1220 yılında kaleme alındığı ve toplam on dokuz varaktan ibaret olduğu rivayet edilmektedir. XIII. Yüzyıla ait olan eser XII. Yüzyıla ait metinlerden istifade edilerek yazılmıştır.⁷

Bu eser, Abdalbaki Gölpınarlı (ö.1403/1982) tarafından İstanbul-1949 yılında çevirisi yapılarak *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları* adıyla bastırılmıştır. Müellifin, bu eserinde Hz. Ali ve diğer

² Demirpolat, Enver, *Türk-İslam Düşünce Tarihinde Harputlu Müellifler*, Elazığ-2013, C.I, s.22.

³ Anadol, Cemal, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Ankara-1991, s.122.

⁴ Şeker, *agm*, s.93; *İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul-1949, C.X-XI, s.13.

⁵ Küçük, Hasan, *Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müspet Tesirleri*, İstanbul-1976, s.259.

⁶ Şeker, Mehmet, "Türkiye (Anadolu) Selçukluları Tarihine Dair Bazı Kaynak Çalışmaları ve MenakıbnamelerleFütüvvetnameler", *İstem Dergisi*, Konya-2005, Y.3, S.5, s.93.

⁷ Altıntaş, Ayten-Doğan, Hanzade, "Osmanlı Esnaf Tabibinin Ahlak Eğitimi ve Değerleri (Fütüvvetnamelere Göre)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul-2003, S.146, s.63.

halifeler hakkında sünni anlayışın izlerini gösteren bir muhteva hakimdir. Ama buna rağmen fütüvvet ehlinin şii veya müteşeyyi bir topluluk olduğu özelliği kendini hissettirir.⁸

Kitapta önce Hz. Adem'den itibaren fütüvvet sahibi peygamberler ve Kur'an'da *feta* sıfatı verilenlerden bahsedilmektedir. Risale'de fütüvvetin İslami an'anesinden söz edilerek Kur'an'da fütüvveti anlatan surelerin ayetleri verilmektedir. Fütüvvetin encamı, Hz. Muhammed'e kadar fütüvvet nisbeti tespit edilmektedir. Risalenin dört yaprağı bu son iki fasla ayrılmıştır. Eserde ayrıca fütüvvet ağacı resmedilip tavsifi yapıldıktan sonra fütüvvet şartları maddeler halinde sıralanıp açıklanmıştır. Müellif bu silsileyi Hz. Ali ile başlatıp Halife en-Nasır ve oğluna kadar uzatarak kendisinin de Halife'ye mensup olduğunu bildirir.⁹

Harputlu Nakkaş İlyasoğlu Ahmet, eserinde fütüvvet şartlarının neler olduğunu özetle şöyle ifade etmektedir:

“Fütüvvet'in şartlarından biri; namazı bırakmamaktır. Hayâ da fütüvvetin şartlarından. Dünyayı, insanı kendisine bağlayan şeyleriyle birlikte terk etmek de bunlardandır. Tanrı'nın nehyettiği şeylerde nefis dileğine aykırı harekette bulunmak ve Tanrı'nın taatine (Tanrı'ya itaatte) rağbet göstermek de, helal kazanç da fütüvvetin şartlarından. Fütüvvet şartlarından biri de; ihvandandır (kardeşlerden) muhtaç olanlara malını bağışlamak onlara yumuşaklıkla davranmak, onlara güzel sözle bile olsa ihsan (iyilik) ve kerem etmektir. İyiliği buyurmak kötülükten sakındırmak da fütüvvetin şartlarından.”¹⁰

Fütüvvetnamelerde öne çıkan değerler en başta İslam ahlakına dayandırılan umdelerdir. Harputlu Nakkaş İlyasoğluAhmed, Fütüvvetnamesi'nde bu konuda şunları dile getirmektedir:

“Bil ki fütüvvet hükümleri, şeriatten seçilmiştir; yolu da hakikate dahildir. Hükümleri anlayışa taalluk eder. Gidilen yolu alemin nizamına aittir.” Bunların belli başlıları şunlardır:

Dini, *İhsan* boyutunda yaşamayı hedefleyen ve insanların kendilerini her an yaratıcının huzurunda hissetmelerini ön şart olarak ortaya koydukları

⁸ Benli, Yusuf, “Ahilikte Şii Etkisi ve Ahiliğin Anadolu'da Aleviliğe Tesirleri Meselesine İlişkin Bazı Değerlendirmeler”, **Hikmet Yurdu Dergisi**, Malatya-2009, Y.2, S.3, s.167.

⁹ Sarıkaya, Mehmet Saffet, **XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvet-namelere Göre İnanç Motifleri**, Ankara-2002, s.4; Şeker, **agm**, s.93.

¹⁰ Şeker, Mehmet, **Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayat**, İstanbul-2006, s.37.

“Haya ve Edep” ilkesidir. Ahiler bunu *Allah’tan korkan, kuldan utanan* kimse olarak formüle etmişlerdir. Edebi ise insanın hemen bütün davranışlarında ölçü ve her an iyilik üzere olma hali şeklinde tanımlamışlardır. Ahilerin en dikkat çeken özelliklerinden birisi de mürüvvet’tir ki; mertlik, yiğitlik, iyilikseverlik ve misafirperverlik olarak karşımıza çıkar. Bunun yanında, Ahiler, “*Eminlik*” vasfını çok önemsemiş ve bunu; *Müslüman elinden ve dilinden emin olunan kimsedir* hadisi ile özetlemişlerdir.¹¹

CEMAL el-HARTBERTİ

Asıl adı Yusuf b. Musa b. Muhammed b. Ahmed el-Hartberti’dir.¹² Hanefî fakihi olan müellif, aslen Harputlu olup 1324 veya 1325 yılında burada doğduğu rivayet edilmektedir. Müellif, Cemal el-Maleti olarak da bilinmektedir.¹³

Müellif, küçük yaşta Kur’an-ı Kerim’i ve bazı temel İslami metinleri ezberlemiştir. Tahsiline daha sonra yerleştiği Halep’te devam etmiştir. Ardından Mısır’a giderek Kıvamuddin el-İtkani (ö.1356), Alaeddin et-Türkmani el-Hanefi (ö.1349), İbn Hişam en-Nahvi (ö.1360), İzzeddin İbn Cema (ö.1416) ve Hafız Moğoltay b. Kılıç’tan (ö.1360) dersler aldı. Öğrenimini tamamladıktan sonra Halep’e dönerek burada Emir Tağrıberdi el-Atabek (ö.1412) tarafından Halep’te yaptırılan camide ders ve fetva vermeye başlamıştır.¹⁴

Harputlu Cemal el-Hartberti, Sultan Berkuk (ö.802/1399) tarafından Mısır’a davet edilerek 1397 yılında Mısır Hanefi Kadılığı’na getirilmiştir. O, aynı zamanda Sarkıtmışiyye Medresesi’nde de ders vermiştir. Cemal el-Hartberti, Hanefî mezhebine mensup olmasına rağmen Zemahşeri’nin (ö.1144) *el-Keşşaf* adlı eserini okutmuş, çeşitli mezheplere mensup talebelere de kendi fıkıhlarını öğretmiştir. Bedreddin el-Ayni (ö.1451) başta olmak üzere birçok talebe yetiştirmiştir. Müellif, 1400 yılında Kahire’de vefat etmiştir.¹⁵

Harputlu Cemal el-Hartberti, vakıfların istibdaline izin verme ko-

¹¹ Demirci, Mustafa, “*Selçuklu Anadolu’sunda Bir İnsaniyet Mektebi: Ahilik*”, **Büyük Selçuklu Devleti’nden Türkiye Selçuklu Devleti’ne Mehmet Altan Köymen Armağanı**, (Editör: Mehmet Ali Hacıgökmen), Konya-2011, s.124.

¹² **Hartbert**: Harput’un eski adlarından biridir. Bkz. el-Hamevi, Yakut, **Mu’cemu’l-Buldan**, Beyrut-trz. C.II, s.407.

¹³ Kehhale, **age**, C.IV, s.186.

¹⁴ Uzunpostalcı, Mustafa, “*Cemal el-Maleti*”, **DİA**, İstanbul-1993, C.VII, s.305.

¹⁵ Bağdadi, **İzahu’l-Meknun**, C.II, 508; Uzunpostalcı, **agmd**, C.VII, s.305.

nusunda aşırı gitmek, Hristiyan'a karşılık Müslüman'a kısas uygulamak gibi bir takım icraatı yanında, faizli bazı muameleleri meşru sayan çeşitli hile-i şer'iyeye yollarını da caiz kabul etmiştir. O, bunlarla beraber esrar imalinde kullanılan hint kenevirinin yenilebileceğine dair fetva vermesi sebebiyle de oldukça eleştirilmiştir.¹⁶

Harputlu Cemal el-Hartberti'nin mal edinme konusunda da çok gayretli olduğu, otuz yıl kadar yaşadığı Halep'te özellikle *İne* denilen¹⁷ bir satış çeşidi yoluyla büyük servet kazandığı, ancak Timur ordularının bölgeyi istilasında hepsini kaybettiği belirtilmektedir. Bölge alimlerini toplayarak halkın mallarına el koymak için fetva isteyen Timur'a karşı çıkarak bunun şer'an caiz olmayacağına onu ikna etmesi ve her gün belli miktarda sadaka dağıtması iyilikleri arasında zikredilmektedir.¹⁸

Harputlu Cemal el-Hartberti'nin tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

1-el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar minMüşkili'l-Asar: Tahavi'nin (ö.942) *Müşkilatü'l-Asar* adlı eserine Ebu'l-Velid el-Baci'nin (ö.474/1081) *Muhtasar-u Müşkili'l-Asar* adıyla yazdığı Muhtasarın Muhtasarı olan bir eserdir.¹⁹ Müellifin bu eseri Haydarabad'da birçok defa basılmıştır.

2-Müellifin başka eserlerinin olduğu kaynaklarda belirtilse de²⁰ bu eserlerin isim ve içerikleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

CİHANGİRİ HASAN BURHANEDDİN EFENDİ

Harputlu Cihangiri Hasan Burhaneddin Efendi, mutasavvıf bir kişi olup 1562 yılında Harput'a bağlı Perçenç/Akçakiraz Köyü'nde doğmuştur.²¹ İlk tahsilini Harput medreselerinde tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek burada öğrenimini sürdürüp icazet almıştır. Müellif, daha sonra Halveti

¹⁶ Uzunpostalcı, *agmd*, C.VII, s.305; Demirpolat, *age*, C.I, s.30.

¹⁷ *İne*: İslam Hukuku terimi olarak birkaç anlamda kullanılmış olup en yaygın açıklamaya göre, bir kimsenin bir malı belli bir fiyat karşılığında vadeli olarak satın aynı malı peşin parayla sattığı fiyattan daha ucuza geri satın almasıdır. Apaydın, H. Yunus, "*İne*", *DİA*, İstanbul-2000, C.XXII, s.283-285.

¹⁸ Bağdadi, *İzahu'l-Meknun*, C.II, s.508; Uzunpostalcı, *agmd*, C.VII, s.305.

¹⁹ Kehhale, *age*, C.IV, s.186; Bağdadi, *İzahu'l-Meknun*, C.II, s.507-508.

²⁰ Uzunpostalcı, *agmd*, C.VII, s.305.

²¹ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (Sadeleştirenler: Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen), İstanbul-1972, C.1, s.82; Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmani*, (Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar-Eski Yazıdan Aktaran: Seyyit Ali Kahraman), İstanbul-1996, C.II, s.615.

Tarikatı'na girerek tasavvuf yolunda da ilerlemiş ve bu tarikatta *Arifler Ulusu* unvanını almıştır.

Harputlu Cihangiri Hasan Burhaneddin Efendi, bir rivayete göre de önce Bursa'ya göç edip Celali isyanında İstanbul'a gelmiştir. Eyüp'te Baba Haydar Nakşibendi Tekkesi'nde oturmuş, daha sonra Cihangir Camii'ne halife olmuştur. Bir zaman sonra kendisinin de bir zaviye yaptığı rivayet edilmektedir.²² Ona Cihangiri lakabının verilmesi kanaatimizce bundan dolayıdır. Ölüm tarihi olan 1663 yılının delaleti olarak *KadMateMevle'l-Arifin* terkinin, *Öldü Hasan Efendi, Cennette de Cihangir* mısralarıdır. Mezarı İstanbul'da Cihangir Camii'nin avlusundadır.²³

Cihangiri unvanıyla şöhret bulan ve uzun yıllar halkı irşad ve daima eda-ı zikrullah ile meşgul olan bu zatı, o civarda bulunan bazı cahil kimseler çekemeyerek kendisine çok eza ve cefa etmişlerdir. Buna rağmen o, katiyen yılmamış, büyük bir azimle çalışmıştır. Süluku, Bursalı Yakup Fani Hazretleri'ndendir. Menkıbelerinin Mustafa Nehci b. Himmet el-Behisni Efendi tarafından yazıldığı rivayet edilmektedir.²⁴ Harputlu Cihangiri Hasan Burhaneddin Efendi, rençber iken Şeyhi Yakup Fani Efendi'ye (ö.1642) intisap etmiştir. Onun, yedi sene boynuna koyun postu geçirerek şeyhine hizmet ettiği rivayet edilmektedir. Sonradan kendisinin de 70-80 kadar halifesi olduğu ifade edilmektedir.²⁵

Cihangiri Hasan Burhaneddin Efendi'nin tarikat silsilesi, Şeyh Yakup Fani, Şerbetçi Mahmud Efendi vasıtasıyla Halvetiyye-Ramazaniyye'nin kurucusu Ramazan Mahfi'ye (ö.1616) kadar ulaşır. Bu silsile Ramazan Efendi'den sonra Muhyiddin-i Karahisari (ö.1586), Şeyh Kasım Efendi, Şeyh İzzettin Karamani şeklinde devam ederek Halvetiyye'nin ana kollarından olan Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin'e (ö.1504) nispet edilen Ahmediyye ile birleşir.²⁶

Cihangirilik'te, Harputlu Hasan Burhaneddin Efendi tarafından tertip edilen ve *Cihangir Usulü Tevhid* diye bilinen bir zikir usulü uygulanmaktadır. Diz üzerine oturarak icra edilen bu zikri, Harputlu Cihangiri Hasan Burhaneddin Efendi, ilk olarak hareket etmek üzere olan bir

²² Özdamar, Mustafa, **Dersaadet Dergâhları**, İstanbul-2007, s.258; Süreyya, Mehmed, **age**, C.II, s.615.

²³ Bursalı, **age**, C.I, s.82.

²⁴ Bursalı, **age**, C.I, s.82.

²⁵ Süreyya, Mehmed, **age**, C.II, s.615.

²⁶ Öngören, Reşat, "*Hasan Burhaneddin Cihangiri*", **DİA**, İstanbul-1997, C.XVI, s.310-311.

gemideki tayfaların zinciri çekerken çıkardıkları ahenkli sesleri işitip vecde gelerek uygulamış, daha sonra bu tarz zikir hep devam ettirilmiştir.²⁷ Bu tarz zikir Mevlana'nın örs sesinden hareketle yaptığı sema ayininin çıkış noktasına benzemektedir.

Harputlu Cihangiri Hasan Burhaneddin Efendi, sohbetlerinde şöyle demektedir:

“Şu dört şeyi, her şerefli kimsenin yapması gerekir. Yapmaması ona yakışmaz. Bunlar:

1-Bulunduğu meclise babası gelirse ayağa kalkmak.

2-Misafire hizmet etmek.

3-Yüz tane hizmetçisi olsa bile, muhtaç olmadığı zaman bineğine yardım istemeden binmek.

4-İlim öğrendiği hocasına hizmet etmek.”

Onun şu ifadeleri de kayda değer olması hasebiyle aşağıya alınmıştır.

*-“Din âlimleri, fakihler, sultanların, devlet adamlarının kapısına gidip, onlara yaltaklanmadıkça peygamberlerin vekilleridir.”

*-“Namaz, her takva sahibi için yakınlıktır. Hacc, her güçsüzün cihadıdır. Bedenin zekâtı oruçtur. Amelsiz kulluk, hayırlı iş yapmadan karşılık bekleyen, yaysız ok atana benzer.”

*-“Sadaka vererek rızkınızı çoğaltınız. Zekât vererek mallarınızı koruyunuz. İktisat edip, tasarrufa riayet eden kişi aldanmaz. Tedbirli ve düzenli yaşamak, geçimin yarısıdır. İnsanlarla iyi geçinmek, aklın yarısıdır.”

Harputlu Cihangiri Hasan Burhaneddin Efendi'nin vefatından kısa bir zaman önce:

“Takvadan, Allah'tan korkup haramlardan sakınmaktan daha üstün bir azık yoktur. Susmaktan daha güzel bir şey yoktur. Bilgisizlikten daha zararlı bir düşman yoktur. Yalandan daha büyük bir hastalık yoktur” ifadelerini kullandığı rivayet edilmektedir.²⁸

Harputlu Cihangiri Hasan Burhaneddin Efendi'nin tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

²⁷ Öngören, **agm**, CXVI, s.311.

²⁸ Demirpolat, **age**, C.I, s.36-38.

1-Halveti Tarikatı'nın Sülukuna Dair Risale: Müellifin bu kitabı Halveti Tarikatı'ndaki müritlerin seyr-i sülukuna dair yazdığı bir eserdir.

2-İlahiler: Müellifin bu eserinde kendisine ait olan bazı ilahiler bulunmaktadır.

3-Menkıbeler: Harputlu Cihangiri Hasan Burhaneddin Efendi'nin, Mustafa Nehci Efendi tarafından yazılan menkıbeleridir.²⁹

4-Dıvan: Müellifin kaside ve şiirlerini ihtiva eden bir eserdir.

5-Gazeliyat: Müellifin gazellerinin olduğu bir eserdir.

HAMİD b. ABDÜLFETTAH el-PALUVİ EFENDİ

Asıl adı Ahmed b. Abdulfettah olan müellifin mahlası Hamid el-Paluvî er-Rumi olup kıraat bilginidir. Kendisi, hakkındaki bilgileri eserinde anlatmıştır. Müellif, dönemin meşhur alimlerinden biri olarak bilinen Hatuniye Medresesi Müderrisi ve Tokat Müftüsü Şeyhü'l-Kurra el-Hacc Muhammed Emin Efendi'den kıraat ilmi okuduğunu yine kendi eserinde belirtir. Müellifin, 1778 yılında vefat ettiği rivayet edilmektedir.³⁰

Harputlu Hamid b. Abdulfettah el-Paluvî Efendi'nin tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

1-Zübdetü'l-İrfan fi Vucuhî'l-Kur'an: Müellifin bu eseri, Muhammed Emin İbn Abdullah'ın *Umdetu'l-Hallan* adlı kitabının şerhidir. İstanbul Daru'l-Tab'atı'l-Amire'de ilk baskısı yapılmıştır. Kur'an İlimleri ve Kıraat ile ilgili konuları anlatan eser, İstanbul'da farklı yıllarda basılmıştır. Sahasında kaynak olan eser, Kıraat-ı Aşere ile ilgili ders kitabı olarak yazılmış ve okutulmuştur. Harputlu Hamid b. Abdulfettah el-Paluvî Efendi'nin kıraat ilimlerini tedris etmek üzere bir halka kurduğu ve bu kitabı kıraat derslerini takip eden öğrencilerinin isteği üzerine yazdığı rivayet edilmektedir.³¹

Müellif, bu eseri Tokat Hatuniye Medresesi'nde icazet aldıktan sonra 1759 yılında telif etmiştir. Eser, 1880 yılında İstanbul Rıza Efendi Matbaası tarafından tab edilmiş olup, eldeki nüshalardan biri Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndedir. İki nüshası İzmir Milli

²⁹ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara-1997, s.185.

³⁰ Bağdatlı, *Hediyyetü'l-Arifin*, C.I, s.176; Yapıcı, Süleyman, *Palu-Tarih, Kültür, İdari ve Sosyal Yapı*, Elazığ-2004, s.253; Bağdatlı, *İzahu'l-Meknun*, C.I, s.611; Demirpolat, *age*, C.I, s.49-50.

³¹ Yapıcı, *age*, s.253; Kehhale, *age*, C.I, s.521; Bağdatlı, *İzahu'l-Meknun*, C.I, s.611; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-Arifin*, C.I, s.176.

Kütüphanesi'nde³², bir diğer nüshası ise, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

2-Kıraatî'l-Kur'ani'l-Azim: Müellifin bu eseri Ankara Milli Kütüphane'de 404238 demirbaş no'ya kayıtlıdır. Eserin yazım yılı belli değildir.

3-Risale-i Tuhfetü't-Tayyibe fi Meddati Tariki't-Tayyibe: Kıraat ilmi ile alakalı müellifin bu eseri Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndedir. İslam dini hakkında konuları içeren eser yazma halinde olup yazım yılı belli değildir.

4-Kıraatî'l-Müevvafî'l-Eimmetü'l-Aşere: Müellifin bu eseri Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ne kayıtlıdır. Kıraat imamlarının Kur'an okuyuşlarının tevatürü hakkında bilgiler içermektedir.

MEHMET HULUSÎ el-MAMURATÜ'L-AZİZİ EFENDİ

Doğum tarihi bilinmeyen Harputlu Mehmet Hulusi b.Yusuf el-Mamuratü'l-Azizi Efendi, Harputi Yusuf Efendi'nin oğludur. Ataları Eğin'den gelip Harput'a yerleşen Eşrefzadeler'dendir. İlk eğitimine Harput medreselerinde başlamış, daha sonra İstanbul'a gelerek burada Bayburtlu Hasan Hilmi Efendi'den tahsilini tamamlayıp icazet almıştır. Müellifin ölüm tarihi bilinmemektedir.³³ Ancak eserinin kaleme alındığı tarih göz önüne alındığında 1884 yılından önce sağ olduğu anlaşılmaktadır.³⁴

Harputlu Mehmed Hulusi el-Mamuratü'l-Azizi Efendi'nin tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

1-Risale-i Hakikati'l-Akika fi Terbiye-i Veledi's-Sabiyve's-Sabiyye: Bu Eser 1884 yılında İstanbul Esad Matbaası'nda basılmıştır. Eser toplam 22 sayfadır. Akika kurbanı ve çocukların terbiyesiyle alakalı bir kitaptır.

2-Tarifat-ı Aziziyye: Arapça olarak 1871 yılında kaleme alınan eser, 1890 yılında Mahmud Bey Matbaası, 1901 tarihinde ise İstanbul Arif Efendi Matbaası tarafından neşredilmiştir. Müellif Harputlu Mehmet Hulusi Efendi'nin, eserine memleketi Elaziz'e izafeten bu adı verdiği rivayet edilmiştir.³⁵ Fakat kitabının girişinde Sultan Abdülaziz Han'a da övgüler

³² Yardım, Ali, **İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu**, İzmir-1992, C.I, s.47-48.

³³ Sunguroğlu, **age**, C.II, s.398-399.

³⁴ Demirpolat, **age**, C.I, s.89-91.

³⁵ Sunguroğlu, **age**, C.II, s.399.

sunan müellifin kanaatimizce hem memleketi Elaziz, hem de Sultan Abdulaziz'e izafeten eserine bu ismi verdiği'dir.

Eserin, birçok kütüphanede nüshaları bulunmaktadır. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde, Ankara Milli Kütüphane'de, Ankara Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde, Fırat Üniversitesi Kütüphanesi ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshalarının bulunduğu tespit edilmiştir.

Eser, Arapça olarak yazılmasına rağmen zaman zaman Osmanlıca kaleme alınan şiirlerle de süslenmiştir. Mesela, eserin giriş kısmında müellif şu dördlüğü yazmıştır:

Sarf-ı nahv ile ilm-i mantıkıtarifatıdır bu
Kur'an ile ilm-i hadisin aletidir bu
Zira cümle ilmin miftahıdır bu
Hulusi'nin eser-i tarifatıdır bu.³⁶

Harputlu Mehmet Hulusi b. Yusuf el-Mamuratü'l-Azizi Efendi bu eserinde Basmelenin fazileti hakkında da şu beyitleri yazmıştır:

DER BEYAN-I FEDAİL-İ BESMELE-İ ŞERİF

Bilmeyen şevket-i ismullahı
Anlamaz sırr-ı kelimullahı.
Olmasa besmele resm-i memdud
Cins-i eşyada olurmuydumevcud.
Bağ-ı vahdettenim lütfiye pür
Guya besmele bir sümbüldür.
Nazar eden kişi benim Allah'a
Benzedir ceş-i ricalullaha.
İzzetle ana sutur-ı Mushaf
Karşı durur güya saf saf.
İbtidasında olan **ba**-sı anın
Başlar tacıdır asumanın.
Sin-idir sevsen-i bağ-ı melekut
Mim-idirğonça-i şah-ı ceberut.

³⁶ Harputlu Mehmet Hulusi b. Yusuf Efendi, **Tarifat-ı Aziziye**, İstanbul-1288, s.1.

Lafzatullah-ı açılmış güldür
Yer yer ağrabı ana bülbüldür.
Saniin olduğuna lütf-i amim
Kuşedir hey'et-i **Rahman-ı Rahim**.³⁷

Yine Harputlu Mehmet Hulusi b. Yusuf el-Mamuratü'l-Azizi Efendi'nin, eserinde Hemze'nin açıklanması hakkında yazdığı beyitler de şöyledir:

BEYAN-I HEMZE

Ef'ale'nin hemzesi geldi mana için
Derc olundu vezn ile asan olmak için.
Tadiyesayr-u red vicdan-ı haynunetiçün
Hem izale hem duhuldaki kesret için.
Efendim sin-i istif'al geldi bu nice manaya
Ana bir hoş nazar eyle ersin bir yüce manaya.
Sual eyle taleb vicdan-ı itikad ey can
Tamam, teslim olur el-an rücu kıl rabbi A'laya.³⁸

HARPUTLU HOCA İSHAK EFENDİ

Hoca İshak Efendi, 1803 yılında Harput'a bağlı Perçenç Köyü'nde³⁹ dünyaya gelmiştir. Babası yörede meşhur olan Şeyh Ali Efendi'nin (ö.1758) torunu Abdullah Efendi'dir.⁴⁰ Karakoyunlu Türkmenleri'nden olan ataları arasında, IV. Murat (ö.1640) zamanında Bağdat seferine katılan ve gösterdiği başarıdan dolayı kendisine Harput'ta beylik verilen İsmail Bey de bulunmaktadır.

Çocukluğu hakkında fazla bir bilgiye rastlayamadığımız Harputlu Hoca İshak Efendi, ilköğrenimini Harput'ta yapmış, daha sonra İstanbul'a giderek *Fatih Sahn-ı Seman Medreseleri*'nde eğitimini tamamlayarak icazetini almıştır. Kendisi, öğrenimini *yüce hocalardan* aldığını ve bu uğurda çok zorluk çektiğini bildirmektedir. O, ilmin kolay elde edilemeyeceğinden

³⁷ Harputlu Mehmet Hulusi b. Yusuf Efendi, **age**, s.5.

³⁸ Harputlu Mehmet Hulusi b. Yusuf Efendi, **age**, s.8.

³⁹ **Perçenç Köyü**: Elazığ, Merkez ilçeye bağlı en doğuda bulunan *BeyyurduKöyü*'nün güneyinde kurulmuş bir beldedir. Elazığ-Bingöl ve Elazığ-Diyarbakır karayollarının kesiştiği yerde bulunup, bugünkü adı Akçakiraz'dır.

⁴⁰ Sunguroğlu, İshak, **Harput Yollarında**, İstanbul-1958, C.II, s.124, vd.

hareketle ilmi öğreten hocaların değerinin bilinmesinin de önemine işaret etmektedir. Harputlu Hoca İshak Efendi, bir milletin ancak ilim adamlarının varlığıyla korunabileceğini ifade ederek, hocalara dinin emir ve yasaklarına verilen değer gibi önem verilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁴¹

Harputlu Hoca İshak Efendi, icazet aldığı ders ve hocaların kimliğini açıklarken, sarf ilmini Abdullah el-Harputi (ö.1867)'den, nahv ve mantık ilmini Seyyit Hacı Ali el-Harputi'den, belâğat ve usul ilmini Mustafa el-Vidini (ö.1854)'den aldığını ifade etmektedir. Tefsir ilmini Harputizade Hacı Ömer Akşehirli (ö.1868)'den, kelam, felsefe (hikmet), hadis ve fıkıh ilmiyle beraber diğer akli ve nakli ilimleri ise, İmamzade olarak bilinen Muhammed es-Said (ö.1859)'den öğrendiğini belirterek birçok ilimde icazet aldığını bildirmektedir.⁴² Hocaları arasında, Müftüzade Seyyit Muhammed b. Yusuf ve Muhammed b. Hibetullah b. Muhammed en-Naci (ö.1883)'nin de bulunduğunu kendi ifadelerinden öğrenmekteyiz.⁴³

Harputlu Hoca İshak Efendi, icazetini aldıktan sonra Harput'a gelerek burada boş bulunan *Meydan Camii Medresesi*'ne müderris olarak atanmıştır. Kısa zaman da ünü etrafa yayılınca birçok öğrenci, kendisinden ders almak için medreseye kayıt yaptırmıştır.

Müellif, Harput'ta iki yıl kaldıktan sonra İstanbul'a geri dönerek, icazet aldığı Fatih Sahn-ı Seman medreselerinde ders vermeye başlamış, daha sonra *Valide Mektebi*'nde müderrislik yapmıştır. Bilimsel yeterliliğini kanıtlayarak *Saray Şehzadegan Hocalığı*'na atanmış, burada gösterdiği başarı ona, Sultan Abdülaziz Han'ın (ö.1876) sevgi ve teveccühünü kazandırarak kendisine *huzur hocalığı* görevi verilmiştir.

O, uzun bir müddet *huzur dersleri*'ne muhatap sıfatı ile katılmış, daha sonra 1853 yılında atanmış olduğu bu görevinden, 1868 tarihinde *Mevleviyet İhrası* (Müderrislikten sonraki ilmiye rütbesi) nedeniyle ayrılmıştır.⁴⁴ Bu vesileyle, söz konusu tarihler arasında dışarıdan gelen yabancı ilim adamlarıyla zaman zaman bilimsel diyaloglarda bulunmuştur.

Harputlu Hoca İshak Efendi, Sultan II. Abdülhamit (ö.1918) zamanında *İstanbul Payeliği* rütbesi almış ve *Evkaf Nezareti*'nde bir komisyona üye olarak atanmıştır. Bazı kaynaklarda bu görevin müfettişlik olduğu

⁴¹ Harputlu Hoca İshak Efendi, **İcazetname**, İstanbul-trz., s.2,4. (Bundan sonra bu eser *İcazetname* diye geçecektir.)

⁴² **İcazetname**, s.3-5.

⁴³ **İcazetname**, s.8, 11.

⁴⁴ Mardin, **age**, C.I, s.138.

belirtilmektedir.⁴⁵ Harputlu Hoca İshak Efendi, 1855 tarih ve 107 sayılı *İrade-i Seniye* ile *Darü'l-MearifRüşdiye Mektebi Hocalığı*'na getirilmiştir.⁴⁶

Harputlu İshak Hoca, *Isparta* ve *Medine Kadılığı*⁴⁷ görevlerinde de bulunmuştur. Onun, meclis-i maarif üyesi olduktan sonra *molla* olarak anıldığı kaydedilmiştir.⁴⁸ Harputlu Hoca İshak Efendi'nin, kırk yıl çalıştıktan sonra memuriyetten ayrılarak tamamen ilmi çalışmalara yöneldiği görülmüştür.

Beykoz'un Akbaba köyünde 1886 yılında padişahın emri doğrultusunda bir cami yaptırmış⁴⁹ ancak bu caminin, I. Dünya Savaşı yıllarında bakımsızlıktan dolayı yıkıldığı kaydedilmiştir.⁵⁰ Müellif, 1892 tarihinde, vefat ederek Fatih Camii bahçesine defnedilmiştir.⁵¹ Hoca İshak Efendi'nin mezar taşında şu kitabe mevcuttur:

“Dostuyla dost olup düşmanlarıyla uğraşan kul, Efendisinin kapısından ayrılmaz.”⁵²

⁴⁵ Bağdath, *age*, C.I, s.203; Mahmut Cevat İbnü'l-Şeyh Nafi, *Maarif-i Umumiyye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul-1338, s.85; Kehhale, Ömer, *Mu'cemü'l-Müellifin*, Beyrut-trz., C.I, s.233; Develioğlu, Abdullah, *Büyük İnsanlar Üç Bin Türk ve İslam Müellifi*, İstanbul-1973, s.292; Göksav, İbrahim Alaettin, *Meşhur Adamlar Hayatları Eserleri*, (Çıkarar: Sedat Simavi), İstanbul-1933-1935, C.II, s.792.

⁴⁶ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, A. MKT. NZD., 374/75.

⁴⁷ Bazı kaynaklar bu görevin Mekke kadılığı olduğunu söylemektedirler. Hatta Mekke Mollası olarak da bilinir. Mardin, *age*, C.II, s.276.

⁴⁸ Mahmut Cevat İbnü'l-Şeyh, *age*, s.85.

⁴⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, A. AMD, 87/1.

⁵⁰ Kara, Mustafa, “*İshak Hoca Harputlu*”, *DİA*, İstanbul-2000, C.XXII, s.531; Sunguroğlu, *age*, s.124-127.

⁵¹ Harputlu Hoca İshak Efendi'nin hayatı hakkında bkz. Demirpolat, Enver, *Osmanlı-Türk Düşünürü Harputi Hoca İshak'ın Felsefi Görüşleri*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Şahin Filiz), Konya-2003, (Doktora Tezi); Demirpolat, Enver, “*Harputlu İshak Hoca'nın Hayatı ve Eserleri*”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya-2003, S.9, ss.397-412; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (sad: A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), İstanbul-1972, C.I, s.364; Dikici, Recep, “*Arap Dili ve Edebiyatına Dair Eserleri olan Harputlu Alim ve Edipler*”, *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu*, Elazığ-1999, s.19-20; Biçer, Ramazan, “*Harputlu İshak Efendi'nin Kelami Görüşleri*”, *Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu*, Elazığ-1999, s.255; Akyürek, Ahmet Remzi, *Miftahu'l-Kütüb ve Esami-i Müellifin Fihristi*, Ankara-2000, C.I, s.247-248; Süreyya, Mehmet, *Sicilli Osmani Tezkire-i Meşhiri Osmaniye*, İstanbul-1308, C.I, s.329.

⁵² Mardin, *age*, C.III, s.791.

Harputlu Hoca İshak Efendi'nin tespit edebildiğimiz yedisi telif, biri tercüme olmak üzere sekiz eseri bulunmaktadır. Bunlar:

1-Es'ile ve Ecvibe-i Mecmuatü'l-Kavaid: Osmanlıca olarak kaleme alınıp 240 sayfadan oluşan eser, farklı tarihlerde birkaç kez basılmıştır.

Risale-i Ecvibe ve Es'ile adıyla da bilinen ve Arap dili ve grameri hakkında kaleme alınan eserin, 148-203 ve 230-240 sayfaları mantuk konularını kapsamaktadır.

2-Şemsü'l-Hakika: Osmanlıca olan eser, toplam 290 sayfadan ibaret olup 1861 yılında Takvimhane-i Amire Matbaası'nda basımı yapılmıştır. Müellifin *Es'ile-i Kelamiyye ve Zübdetü'l-İlmi Kelam* adlı kitabından önce yazılan⁵³ bu eserin amacı, o yıllarda ülkemizde kol gezen Hristiyan misyonerlerine karşı yanıt olma özelliği taşımasıdır.

Harputlu Hoca İshak Efendi eserinde, İncillerde, Hz. İsa'nın Tanrı olduğunu ifade eden bölümlerin eleştirisine girerek, on esas madde halinde İsa'nın Tanrı'lığını reddetmektedir. O, Hristiyanlık akımları üzerindeki eleştirisini sürdürerek Melkit, Yakubi ve Nesturi doktrinlerinde Hz. İsa'nın tabiatı konusundaki görüşlerin geçersizliğini kanıtlamak istemiştir. Müjdeleme konusunu da ihmal etmeyen Harputlu Hoca İshak Efendi, *Ahmet* kelimesinin İbranice'de *Faraklit* anlamına geldiği tezinden hareketle,⁵⁴ mevcut İncillerde Hz. Muhammed'in (sav) haber verildiğini ifade etmektedir. O, asıl İncil'in Tanrı sözü olduğunu, ancak günümüzde Hristiyanların ellerindeki mevcut İncillerin tahrif edilmiş olduğunu belirtmektedir.⁵⁵

Harputlu Hoca İshak Efendi, eserinin sonunda misyonerlere karşı yukarıdaki hususları içeren yetmiş iki tane soru yöneltmektedir.⁵⁶ O, eserin yazılma amacını açıklarken söz konusu sorulara cevap alamadığını *Diyau'l-Kulüb* adlı kitabında da dile getirmektedir.⁵⁷

3-Kaşifü'l-Esrar Dafiü'l-Eşrar: Üç bölüm ve 173 sayfadan ibaret olan eser Osmanlıca'dır. 1871 ve 1874 yıllarında iki baskı yapan eser, Sultan

⁵³ Harputlu Hoca İshak Efendi, *Es'ile-i Kelamiyye ve Zübdetü'l-İlmi Kelam*, İstanbul-1283, s.92.

⁵⁴ Harputlu Hoca İshak Efendi, *Şemsü'l-Hakika*, İstanbul-1278, s.161, 174-175.

⁵⁵ Eserin yazılma amacı hakkında ayrıca bkz. Aydın, Mehmet, *Müslümanlar Tarafından Hristiyanlara Yazılan Reddiyeler*, Konya-1989, s.101-102; Kuzgun, Şaban, *Dört İncil Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası, Farklılıkları ve Çelişkileri*, Ankara-1996, s.95; Sunguroğlu, age, C.II, s.126-127.

⁵⁶ *Şemsü'l-Hakika*, s.261-286.

⁵⁷ Harputlu Hoca İshak Efendi, *Diyau'l-Kulüb*, İstanbul-trz., s.16.

Abdülaziz'in Bektaşiliğe olan merakını gidermek amacıyla kaleme alınmıştır. Ancak bazı kaynaklar, Harputlu Hoca İshak Efendi'nin takdim edilen bu reddiyeden önce aynı amaçla bir eser daha kaleme aldığını kaydetmektedirler.⁵⁸ O, ilk yazdığı reddiyeyi, Harputlu Ebcizade Hoca Zülfikar Efendi'ye tetkik ettirmiş, ancak yeterli görmeyerek, mevcut eserini açıklamalı olarak padişaha sunmuştur.⁵⁹ Biz, yaptığımız incelemelerde ilk nüshanın akibeti hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

Eserin yazılma amacı hakkında sözü uzatmadan Harputlu Hoca İshak Efendi'ye bırakalım:

“Bilinmelidir ki, Müslümanları aşığılayanların başında gelen Bektaşiler grubudur. Bunların görünürdeki söz ve hareketlerine bakılacak olunursa Müslümanlardan farkları yokmuş gibi değerlendirilebilir. Halbuki bunların “Cavidan” adını verdikleri altı kitapları vardır. Birisi liderleri olan Fazlullah Hurufi (ö.797/1394)'nin, diğerleri ise onun halifelerinin kaleme aldıkları eserlerdir. Onların sapıklıkları açıkça belli olduğundan durumları ile beraber kitaplarındaki sapıklıklarını inananlara bildirmek için, tarafımızda bir risale kaleme almak zorunlu olmuştur.

Kaleme aldığımız eser üç bölümden oluşup, Birinci bölüm, Fazlı Hurufi'nin ortaya çıkışını ve bazı Bektaşilerin usul ve kurallarını, ikinci bölüm, Ferište oğlu Cavidan'ın sapıklıklarını üçüncü bölüm ise, diğer Cavidanlar'da bulunan sapıklıkları ortaya koymaktadır. Bunların ileri gelenleri, Sultan II. Mahmut Han (ö.1255/1839) zamanında küfürleri açığa çıktığından idam edilmişlerdir. Bektaşilerin tekkeleri yıkılmış olup, Nakşi, Sa'di, Rufai ve Kadiri şeyh ve dervişi kıyafeti giyerek her biri bir yere dağılmış ve küfürlerini öğretmeye devam etmişlerdir.

*Karmati taifesinden bir grup, İslam tarikatlarının içine sızarak kendilerini gizlemiş ve sapık fikirlerini mensup oldukları tarikatın fikirleri gibi yaymağa başlamışlardır. Bunlardan bir başka grup da Anadolu'da Bektaşî tekkesine gelip kendilerini gizleyerek, küfürlerini Hacı Bektaş-ı Veli'nin yoludur diye yaymışlardır. Bu konuda o kadar özen göstermişlerdir ki, eğer bir kimse sırrı açıklarsa onun katline hüküm vermekte tereddüt göstermemişlerdir. Onların sır dedikleri şey, Cavidan'ın içindeki işaret ve semboller olup, bunlar için **Miftahu'l-Hayat** adında bir risale daha yazarak*

⁵⁸ Sunguroğlu, **age**, C.II, s.127.

⁵⁹ Sunguroğlu, **age**, C.II, s.125.

onun adına **Sır** demişlerdir. Eğer bir kişinin elinde *Miftah* adlı kitaptan olursa *Cavidan*'ı anlar, olmazsa anlaması mümkün değildir.⁶⁰

Yukarıdaki ifadelerden açıkça anlaşılan odur ki Harputi Hoca İshak, bir Anadolu Alp-Ereni olan Hacı Bektaş-ı Veli (ö.1338) ve mensuplarını değil, o adla tekkeye sızan kişi ve görüşleri reddetmiştir. Biz, Harputi Hoca İshak'ın Bektaşiler diye isim vermesini, onların kendilerini bu adla tanıttıkları için kullandığı kanaatindeyiz. Bize göre Hurufilik ve Bektaşilik birbiriyle karıştırılmaktadır iddiasında bulunanlar büyük bir ihtimalle bu nüansı kaçırmakta veya görmezden gelmektedirler.

Gerçekte Bektaşiliğin, Hacı Bektaş-ı Veli'den sonra aslından uzaklaştığı tarihi bir hakikat olarak kabul edilmektedir. Bilindiği gibi Bektaşilik, tarihsel olarak Hacı Bektaş-ı Veli'den uzun bir zaman sonra ortaya çıkmıştır. Tarikatın esasları ile Hacı Bektaş-ı Veli arasında bazen uyumsuzluk olmasının nedenlerinden biri de belki bu olsa gerektir. Onun Ehl-i Sünnet olduğu bilinmekle beraber, Bektaşiliğin, Batını, Hurufi, hatta Hristiyanlık motifleri ile karşımıza çıkmasını aradaki zaman boşluğu ile izah etmek mümkündür. Bektaşî mezar taşlarında bulunan Türk motifleri, bu hareketin kötü bir amaç taşımayıp, Moğol saldırıları sonucu Türkmen kitlelerinin, bozulan morallerinin düzeltilmesinin taşa yansımaları olarak kabul edilebilir.⁶¹ Zaten Harputlu Hoca İshak Efendi de eserinde Hacı Bektaş-ı Veli'den iki-üç nesil sonra Bektaşiliğin aslının bozularak, Hurufiliğin, Bektaşî öğretisi şeklinde sunulduğunu ileri sürmektedir.⁶²

4-Miftahu'l-Uyun: Süleymaniye Kütüphanesi'nde 1090 demirbaş no.ya kayıtlı olan eser matbu değildir. Toplam on bir varak'tan oluşan eserinyazım tarihi bulunmamakla beraber, *Es'ile-i Hikemiyye* adlı eserden yirmi beş yıl sonra kaleme alındığını, Harputlu Hoca İshak Efendi'nin kendisi belirtmektedir.⁶³ *Es'ile-i Hikemiyye*'nin 1861 yılında yazıldığı göz önüne alınırsa Miftahu'l-Uyun'un yaklaşık 1886 tarihinde yazıldığı ortaya çıkar.

Harputlu Hoca İshak Efendi, söz konusu eseri *Tabiiyyun* diye adlandırılan akımın çeşitli konulardaki sorularına cevaplar vermek amacıyla kaleme aldığını belirtmektedir.

⁶⁰ Harputi Hoca İshak Efendi, **Kaşifu'l-Esrar ve Dafi'u'l-Eşrar**, İstanbul-1291, s.2 vd.

⁶¹ Yıldırım, Mustafa, "*Bektaşî Mezar Taşlarında Dekoratif Sanatlar*", **SÜİFD**, Konya-1998, S.8, s.189.

⁶² **Kaşifu'l-Esrar ve Dafi'u'l-Eşrar**, s.24-25.

⁶³ Harputi Hoca İshak, **Miftahu'l-Uyun**, Yazma, Süleymaniye Kütüphanesi, Demirbaş No: 1090, s.2.

Eser, *Tabiiyyun* grubunun iddia ettiği, Tanrı'dan korkanların ömrünün kısa olup, korkmayanların ise uzun olacağı iddialarına cevapla başlamaktadır. Harputlu Hoca İshak Efendi, Tanrı'dan en çok korkanların bilginler olduğunu, bunların ise çoğunun uzun ömürlü yaşadığını yukarıdaki iddianın geçersizliğine karşı bir görüş olarak açıklamaktadır.⁶⁴ Eser, İslam düşünürlerinin genelde tartıştıkları konulardan olan Tanrı ve sıfatları, ruhun mahiyeti, çeşitleri ve ruh-beden ilişkisinden de bahsetmektedir.⁶⁵

5-Es'ile ve Ecvibe-i Hikemiyye: İslam Felsefesi alanında ve Osmanlıca olarak kaleme alınmıştır. Harputlu Hoca İshak Efendi eseri, insanlardaki her türlü şüpheyi gidermek için kaleme aldığını belirtmektedir. O, problemleri açıklarken öncelikle akli kanıtlara başvurmanın çok yararlı olduğunu, bunu bizzat kendisinin tecrübe ettiğini ifade etmektedir.⁶⁶

Eser, 166 sayfadan ibaret olup, 75. sayfasından itibaren bazı kaynaklarda ayrı bir eser olarak belirtilen⁶⁷ gerçekte ise aynı eserin devamı olan **Karınca Kaptan** bölümü başlamaktadır. Müellif, eserde bazı soruları bu adla sorduğu için belki böyle bir karışıklık yaşanmış olabilir. Zaten Harputi Hoca İshak'ın kendisi de Karınca Kaptan'ın bu eserin bir kısmı olduğunu bir başka eserinde ifade etmektedir.⁶⁸

Harputlu Hoca İshak Efendi bu eserde, çeşitli felsefi problemleri, soru-cevap şeklinde ele alıp incelemiş ve görüşlerini açıklamıştır. O, Gazali'nin meşşai filozofları küfürle suçladığı, konulardan bahsederken filozoflar için küfrü gerektirecek bir durumun olmadığını dile getirmektedir.⁶⁹

6-Diyau'l-Kulüb: Toplam 375 sayfadan meydana gelen eser, Osmanlıca olup basım tarihi belli değildir. Hristiyanlığa ve özellikle Protestan misyonerlerine karşı kaleme alınan eserde Kitab-ı Mukaddes'in tarihi üzerinde durulmuş, mevcut İncillerin Hz. İsa'ya verilen İncil olmadığı kanıtlanmaya çalışılmıştır. Harputlu Hoca İshak Efendi, Rahmetullah el-Hindi'nin (ö.1885) *İzharu'l-Hak* adlı eserinden geniş ölçüde yararlandığını zaman zaman ifade etmektedir.

⁶⁴ Miftahu'l-Uyun, s.3.

⁶⁵ Miftahu'l-Uyun, s.6-9.

⁶⁶ Es'ile-i Hikemiyye, s. 2-3.

⁶⁷ Sunguroğlu, age, C.II, s.127.

⁶⁸ Miftahu'l-Uyun, s.2.

⁶⁹ Harputi Hoca İshak, Es'ile-i Kelamiyye ve Zübdetü'l-İlmi Kelam, s.60-64.

Dinler Tarihi ile alakalı olan eser, başlıklar itibariyle şu konuları kapsamaktadır:

Hristiyanlarca kabul edilen günümüzdeki İncillerin arasındaki çelişki ve farklılıklar, Misyonerlerin yazdığı *Gadaü'l-Mülâhazat* adlı kitaba verilen cevaplar yer alır. Bugünkü İnciller ile Kur'an-ı Kerim'in karşılaştırılması, Teslis inancının geçersizliği ve bunun Hz. İsa'nın sözleri ile çürütülmesi anlatılır. Hristiyan papazların İslam'daki ibadetlere hücumları ve bunlara verilen cevaplar, Tanrı'nın birliği, sıfatları, Yahudilik, Tevrat, Talmut vs. gibi konulardır.

7-el-İstişfa fi Tercemeti's-Şifa: İbn Sina'nın *Şifa* adlı eserinin İlahiyat bölümünün, Harputi Hoca İshak Efendi tarafından Türkçe'ye yapılan bir çevirisidir. Biz, yaptığımız incelemelerde bazı kütüphanelerde aynı adla kayıtlı birkaç eser tespit ettik. Bunların müellifi olarak resmi kayıtlarda, Harputi Hoca İshak Efendi ismi geçmekte idi. Fakat yaptığımız değerlendirmeler sonucunda adı geçen eserlerin Şeyhülislam İshak Efendi (ö.1734) tarafından Kadı İyaz'a (ö.1149) ait olan *Şifa* adlı eserin çevirisi olduğunu gördük. Bizim yaptığımız araştırmada, Harputlu Hoca İshak Efendi'nin söz konusu tercüme eseri, İzmir-Tire Necip Paşa Vakfı Kütüphanesi'nde 112 demirbaş numarası ile kayıtlı olup tespit edebildiğimiz tek nüshadır.

Kaynaklar bu eserden sadece İbn Sina'dan yapılan çeviri eser diye söz etmektedirler.⁷⁰ Bazı kaynaklarda eserin adının *İstişfaCümletü's-Şifa* olduğunu ifade edilmişse de⁷¹ Harputlu Hoca İshak Efendi, eserin adının *el-İstişfa fi-Tercemeti's-Şifa* olduğunu belirtmektedir.⁷² Zaten eserin girişinde de aynı isim yazılıdır. Bazı kaynaklar bu eserin Harput'ta yazma halinde bir nüshasının bulunduğunu bildirmiş⁷³ ancak yaptığımız araştırmalar sonunda Harput/Elazığ'da böyle bir eserin bulunmadığı görülmüştür.

8-Es'ile-i Kelamiyye ve Zübdetü'l-İlm-i Kelam: Eser, 184 sayfadan ibaret olup Osmanlıca olarak 1866 tarihinde Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Matbaası'nda basılmıştır. Harputlu Hoca İshak Efendi esere dört sayfalık bir önsöz yazmıştır. Eser, kaynaklarda genellikle *Zübdetü'l-İlmi Kelam* adıyla

⁷⁰ Bkz. Kara, *agm*, s.532; Sunguroğlu, *age*, s.127; Bursalı, *age*, s.364; Ülken, Hilmi Ziya, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul-1935, s.354.

⁷¹ Sunguroğlu, *age*, C.II, s.126.

⁷² Harputlu Hoca İshak Efendi, *el-İstişfa fi-Tercemeti's-Şifa*, s.2.

⁷³ Kırboğa, Mehmet Ali, *Kamusu'l-Kütüb ve Mevzuati'l-Müellafat*, Konya-1974, s.411.

geçmişse de Müellif, kitabın adının tam olarak *Es'ile-i Kelamiyye ve Zübdetü'l-İlmi Kelam* olduğunu belirtmektedir.

Eserin önsözünde ifade edildiğine göre, bazı kimseler kelam ilminin konularının çok geniş ve Arapça öğrenilmesinin zor olmasından dolayı, Harputlu Hoca İshak Efendi'den bu konuda Türkçe bir risale yazmasını istemişlerdir.

Harputlu Hoca İshak Efendi'ye göre, insanların kelam ilmini öğrenmesi uzun zaman alacağından dolayı, onların dini konularda gaflete düşmeleri söz konusu olabilmektedir. O, bunu önlemek amacıyla eseri Türkçe olarak kaleme aldığını dile getirmektedir.⁷⁴ Bize göre Harputlu Hoca İshak Efendi'nin bu ifadesinin geri planında Türkçe'nin artık bir ilim dili olarak ön plana çıkmasının gerekli olduğu fikri yatmaktadır. Türkçe'nin geçirdiği merhaleler göz önüne alınırsa onun ilim dili olması hususundaki atılan bu adımın ne kadar önemli olduğunu anlamak pek zor olmasa gerektir.

ÖMER AVNİ EFENDİ

Harputlu Ömer Avni Efendi, 1864 yılında Harput'un Alaca Mescid Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Baskil İlçesi Kuluşağı Köyü'nden Meydancıklıoğlu el-Hacc Osman Ağa'dır. İlköğrenimini Harput'ta yaptıktan sonra 1881 yılında İstanbul'a giderek tahsilini orada sürdürmüştür. Müellif, 1890 tarihinde 27 yaşında Dersim'in Çarsancak Kazası Rüşdiye muallimliği vekâletine tayin olunmuştur.

Harputlu Ömer Avni Efendi, 1891 senesinde Dersim'in Pah Kazası İptidai Mektebi muallimliğine, 1892 tarihinde aynı vazifeyle Arapgir'e atanmıştır. 1900 yılında İbtida-i Hariç Edirne Müderrisliği görevi verilen müellif, aynı yıl bu görevinden istifa ederek İstanbul'a gitmiştir. Bir yıl sonra tekrar Harput'a müderris olarak tayin edilen Harputlu Ömer Avni Efendi, 1907 tarihinde, Ma'muratü'l-Aziz Vilayeti müderrisliğine atanmış ve 1932 yılında Elazığ'da vefat etmiştir.⁷⁵

Harputlu Ömer Avni Efendi'nin tespit edebildiğimiz bir eseri mevcuttur:

1- **Kavaid-i Lisan-ı Kürdi:** Bu eser, 48 sayfa olup, müellif tarafından 1910 yılında Askeri Rüşdiye muallimi ve vilayet müderrisi iken te'lif ve

⁷⁴ *Es'ile-i Kelamiyye ve Zübdetü'l-İlmi Kelam*, s.4; *Es'ile-i Hikemiyye*, s.157.

⁷⁵ Sunguroğlu, age, C.II, s.415-416.

matbu edilmiştir.⁷⁶ Esere, Muhammed Kemaleddin el-Harputi bir giriş yazısı yazmıştır.⁷⁷ Kitap, Kürtçe'nin gramer kaideleri ile alakalıdır.

ŞAİR ALİ SUZİ CAN

Harputlu Ali Suzi Can'ın hayatı hakkında fazla bir bilgi tespit edilememiştir. Onun, 1909 yılında doğduğu ve 1964 yılında vefat ettiği rivayet edilmiştir. Ali Suzi Can, ortaokulda iken Elazığ Vilayet Gazetesi'nde manzumeler yazmıştır. İstanbul'a gittikten sonra da muhtelif dergilerde şiirleri yayınlanmıştır.

Harputlu Ali Suzi Can'ın tespit edebildiğimiz müstakil eserleri yoktur. Ançak şiirleri mevcuttur.

Eş'ar: Şairin değişik konularda kaleme aldığı şiirleri bulunmaktadır.

Şairin, 1963 yılında Yeni Fırat Dergisi'nde yayınlanan ve Haydar Duman Bey'e ithaf ettiği, *Ne Farkeder ki Gakkoş* adlı şiiri bugün hala dillerde söylenmektedir. Müellifin bu şiiri aşağıda okuyucuların istifadesine sunulmuştur:

NE FARK EDER Kİ GAKKOŞ

Gördün ve görmedesin, Hanya, Konya hepsi bir,
İsli ekmek sacıyla baklavalık tepsi bir,
Sarayda göç etmekle, mermerde otopsi bir.
Gördüklerin nafile ve geçirdiklerin boş,
Gönüller aydın olsun, ne fark eder ki Gakkoş!.
Karşımda Marmara'nın pırıl pırıl sinesi,
Lakin kulaklarımda, Harput'un yanık sesi,
Yabancı görmedeyim, nerede olsam, herkesi.
Sanki nur içindeyim veya dört bir yanım loş
Gönüller aydın olsun, ne fark eder ki Gakkoş!.
Alemin hamamında, hanında, gözümüz yok,
Harmanları bol olsun, billahi sözümüz yok,
Bizim de Hakk'a şükür, değişik özümüz yok.
Bizim ayakta hırık onlarınkinde kaloş,
Gönüller aydın olsun, ne fark eder ki Gakkoş!.

⁷⁶ Albayrak, **age**, C.IV, s.207.

⁷⁷ Albayrak, **age**, C.IV, s.209.

Allah dilimizdedir, mescit kalbimizdedir,
Halis dua, katıksız bağlanışlar bizdedir,
Günah mı? Kıyas etsek, bizimkiler dizdedir.
Onların ki gırtlakta, koy desinler ki, sarhoş,
Gönüller aydın olsun, ne fark eder ki Gakgoş!..⁷⁸

ABDUSSABUR ÖZTÜRK (İÇMELİ SABRİ ÇAVUŞ)

Asıl adı Abdussabur Öztürk olan Harputlu (İçmeli) Sabri Çavuş, 1899 yılında o zamanlar Harput'a bağlı olan İçme Köyü'nde doğmuştur. Tahsilini burada yapıp mecbur kalmadıkça köyünden dışarı çıkmamış olan Sabri Çavuş'un az bir medrese eğitimiyle yakaladığı kültürel boyut dikkat çekicidir. O, hem okuyuş bakımından, hem de beste ve güfte yapımcısı olarak bu alanda önde gelenlerden biridir.⁷⁹ İçmeli Sabri Çavuş, 1944 yılında Elazığ'ın yetiştirdiği tasavvuf büyüklerinden Cafer-i Tayyar Baba'ya intisap etmiştir. Harputlu Sabri Çavuş, 1969 yılında vefat etmiştir.⁸⁰

Harputlu Sabri Çavuş'un tespit edebildiğimiz bir divanı bulunmaktadır:

Divan-ı Sabri: Müellifin kaleme aldığı bu eserinde doksana yakın şiirinin bulunmaktadır.⁸¹ Müellifin bu divanı yazmasına sebep olanın intisap ettiği şeyhi Cafer-i Tayyar Baba el-Harputi olduğu rivayet edilmektedir.⁸²

Müellifin ilahi/şiirlerinden iki adedi okuyucuların istifadesi amacıyla aşağıda sunulmuştur.

YA RESULALLAH MEDED

Bir dahilem kıl inayet ya Resulallahmeded
Ru siyahım kıl siyanet ya Resulallahmeded
Sana gelmek gerçi kastım set edip heva
Lütfun ile ref-i et anı ya Resulallahmeded
Gönlüme ver aşkını hem etme beni derbeder
Bab-ı nadana düşürme ya Resulallahmeded
Kuh-i kaf olsa günahım gam değil kılman hazer

⁷⁸ Sunguroğlu, **age**, C.II, s.513-514; Memişoğlu, **age**, s.163.

⁷⁹ Turhan, Salih-Taşbilek, Şemsettin, **Elazığ-Harput Havaları**, Ankara-2009, s.27.

⁸⁰ İçmeli Sabri Çavuş, **Divan-ı Sabri**, (Yayına Hazırlayan: Hüdayi Yağız), Ankara-1984, s.3.

⁸¹ Turhan-Taşbilek, **age**, s.27.

⁸² İçmeli Sabri Çavuş, **age**, s.6.

Rahmetin bahrine ğark et ya Resulallahmeded
 Cümle asiyyata kıldı seni şef'içün ol Hüda
 La yu'ad isyanıma kıl ya Resulallahmeded
 Cümle ümmet içre benden özge edna kimse yok
 Mücrimem geldim kapuna ya Resulallahmeded
 Defter-i uşşaka kaydet ümmetindir **Sabri**'yi
 Ğavsü'l-Azam hürmetine ya Resulallahmeded.⁸³

HAFİZ OSMAN ÖĞE

Hafız Osman Öge, 1892 yılında Harput'ta dünyaya gelmiştir. Asıl adı Osman Feyzi'dir. Babası Harputlu Hafız Tefik Efendi'dir. İlk tahsilini babasında yapmıştır. Dokuz yaşında hafız olan Osman Öge, Elaziz Askeri Rüşdiye ve İdadisine kaydolmuştur. 1394/1908 yılında birincilikle şهادetname almıştır. 1909 yılında babasının ölümünden sonra Harput Sara Hatun Camii'nde ikinci namazından sonra yıllarca Kur'an okumuştur. Daha sonra Zahirîye İlkokuluna başmuallim fakat 1916 yılında okulun lağvedilmesi üzerine Harput Daru'l-Hilafe Okulunda öğretmenlik yapmıştır. 1938-1950 yılları arasında Malatya Lisesi Sekreteri ve idari işler şefi olarak çalışmış ve nihayet 1950 yılında emekli olarak Elazığ'a geri dönmüştür. Müellif, 1975 yılında vefat etmiştir.⁸⁴

Harputlu Hafız Osman Öge'nin tespit edebildiğimiz şiirlerimevcuttur.

Şiirler: Hafız Osman Öge'nin iyi bir okuyucu olmasının yanında şiirleri de vardır. Onun şiirlerinin olmadığını bazı kaynaklar belirtse de aşağıda sunulan şiiri Harput'un durumunu bildirmesi açısından önemlidir.

Şiirlerinden bazı örnekler aşağıda istifade amacıyla sunulmuştur.

ESKİ HARPOT'LA BAŞBAŞA

Çok değil, elli yıl önce, / Feyiz berekettin Harput.
 Feleğin devri dönünce / Birden itip, bittin Harput

Sen'din doğum yerim, yurdum / Hep seni düşünüp durdum
 Hasretinle hayat kurdum / Her derdime yettin Harput

Ömrümün en hoş çağında / Çok gün gördüm kucağında
 Duman tütmez ocağında /Ne tez sönüp gittin Harput

⁸³ İçmeli Sabri Çavuş, **age**, s.18.

⁸⁴ Taşbilek, Şemsettin, **Elazığ Müzik Kültürü**, Bursa-2012, C.II, s.5; Gündüz, **age**, s.23-24.

O **Havuzbaşlar**'ınn' oldu? / Niye bağın bahçen soldu
Dalıp baktım gözüm doldu / Sabrımı tükettin Harput

Hani eski **Kureybaşı** / Nerede şimdi can yoldaşı
Kalan varsa mezar taşı / Ölene rahmettin Harput

Ne **Toptan**'dan uçar kuşun / Ne çağlar **Yarıçavuş**'un
Böyle virviran oluşun / Ne hikmettir, n'ettin Harput

İlim irfan ocağıydın / Hak erenler durağıydın
Seven sevilen dağıydın / Ne şen memlekettin Harput

Tarihten de yüce başın / Yüzbir türbe dağın taşın
Namazgâhtı **Kayabaşı**'n / Vicdanda yer ettin Harput

Seni çağında görenler / Söylese bir dağ taş inler
Ne söyler var ne de dinler / Şimdi n'oldunn'ettin Harput

Yeter **Hafız Osman** yeter / Ne biter bu dert ne de iter
Ateş düşen yerden tüter / Yanıp yakıp tüttün Harput.⁸⁵

MEHMED NURİ GENÇOSMAN

Harputlu Mehmed Nuri Gencosman, 1897 yılında Elazığ'ın Ağın İlçesi'nde doğmuştur. Müellif, 20 yaşlarından itibaren *Elazığ Vilayet Gazetesi* ile *Şark Gazetesi*'nde makaleler ve *Yobaz* imzası ile mizahi manzumeler kaleme almıştır. Bu arada *Fırat Mecmuası*'nda ve Diyarbakır'da bulunduğu sırada *Dicle Gazetesi*'nde şiirleri yayınlanan Gençosman Konya'da, *Ocak*, *Osmanlı* ve *Yeni Fikir Gazeteleri*'nde edebi faaliyetlerine devam etmiştir.⁸⁶

Müellifin askerlik için bulunduğu İstanbul'da bulunduğu sırada *Donanma* ve *Servet-i FünunMecmuaları*'nda nesir ve şiirleri yayınlanmıştır. Müellif daha sonra Kültür Bakanlığı'na bağlı Tercüme Bürosu'nun daimi azalığına seçilmiştir. Aşağıda da görüleceği gibi eserlerinin çoğu tercemedir. İlk yazdıkları, eski tarzda ve aruz vezniyledir. Fakat sonradan edebi cereyanları takip ederek, hece vezniyle koşmalar, nefesler ve manzumeler de yazmıştır.⁸⁷

⁸⁵ Gündüz, **age**, s.26-27.

⁸⁶ Şafak, Yakup, *Mehmed Nuri Gencosman'ın Kendi Kaleminden Biyografisi*, Konya-?, s.1.

⁸⁷ Memişoğlu, **age**, s.122; Şafak, **agm**, s.2.

Harputlu Mehmed Nuri Gençosmanoğlu'nun tespit edebildiğimiz yirmiden fazla eseri mevcuttur. Şiir de yazan müellif şiirlerinde genellikle **Âşık Kazak** mahlasını kullanmıştır. Onun kaleme aldığı, şiirlerinden bir örnek aşağıda sunulmuştur.

HARPUT İLLERİNDE

Ne zaman özlesem bu şirin ili
Gönlüme o tatlı mayası gelir
Kırılır kalbimin en ince teli
Hasret yıllarını sayası gelir.

Aşığım bu ilin her bucağına
Bülbüller yuvası şen kucağına
Doyulmaz yazına bahar çağına
Hatıra o **Çatal Kaya**'sı gelir.

İçme'si, **Perçenc**'i, **Hoş**'u, **Kövenk**'i
Yeşil Ova'sının yoktur bir dengi
Ufkunda erirken akşamın rengi
Kırlara bir cennet boyası gelir.

Gözleri kudretten sürmeli kızlar
Görenin yüreği burkulur sızlar
O ceylan bakışlı esmer yıldızlar
İnsanın gönlünü soyası gelir.

Doğu'nun gülüdür şirin **Elazığ**
Gözlere nur verir gönüle azık
Görmeyen bahtsızın ömrüne yazık
Hangi aşk ehlinin doyası gelir.

Hey **Kazak** su içtim **Buzluk Bağı**'ndan
Çiçekler topladım **Mastar Dağı**'ndan
Bir sepet nar aldım yeşil **Ağın**'dan
Yedikçe gönlümün foyası gelir.⁸⁸

HACI İBRAHİM HULUSİ YAHYAGİL

Harputlu Hacı İbrahim Hulusi Yahyagil, 1895 yılında o zaman Harput'a bağlı olan Kesrik Köyü'nde doğmuştur. I. Dünya savaşında Kafkas ve

⁸⁸ Mehmed Nuri Gencosman, "Harput İllerinde", **Ağın Düşün ve Sanat Dergisi**, Ankara-1970, S.2-3, ss.12.

Çanakkale muharebelerinde bulunmuştur. 1925 yılında harbiyeye girmiş, 1950 yılında albay rütbesiyle emekli olmuştur. Yahyagil, Bediüzzaman Said Nursi'nin ilk talebelerinden olmuş, onun eserlerinde de ismi geçmiştir. Hacı İbrahim Hulusi Yahyagil, 1986 yılında Elazığ'da vefat etmiş ve Harput'ta defnedilmiştir.⁸⁹

Harputlu Hacı İbrahim Hulusi Yahyagil'in tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

1-**Hatırat:** İbrahim Hulusi Yahyagil ile karşılıklı konuşmalardan alınan notlardan oluşmuş bir eserdir.

2-**Mektuplar:** Hacı İbrahim Hulusi Yahyagil'in kendisine yazılan mektuplara verdiği cevaplardan oluşan bir eserdir. Mektupları *uhrevi kardeşiniz* veya *duacınız Hulusi* şeklinde son bulmaktadır.

Harputlu Hacı İbrahim Hulusi Yahyagil'in bir şiiri okuyucuların istifadesi amacıyla aşağıda sunulmuştur:

EZVAK-I HAKİKAT

İmanında kemal olan zulümlerden korkmaz asla,
İhvanından fena bulan zalimlerden korkmaz asla,
Mevcudatta hakkı gören hududundan çıkmaz asla,
Bu alemde Nura eren ezvakından doymaz asla.

Her yerde hazırdır Allah, her şeye kadirdir Allah,
Ne misli var ne naziri, amenna elhamdülillah.

Mesaibin cümlesinden ancak Allah kurtarıcı,
Mehhalikin darbesinden ancak Allah koruyucu,
Menahinin küllisinden ancak Allah saklayıcı,
Measinincemiinden ancak Allah bekleyici.

Her yerde hazırdır Allah, her şeye kadirdir Allah,
Ne misli var ne naziri, amenna elhamdülillah,

Bak dağlara haşmeti gör, bak asara kudreti gör,
Bak bağlara nimeti gör, bak esrara hikmeti gör,
Bak çaylara sürati gör, bak ebharavüs'ati gör,
Bak canlara cenneti gör, bak envara rahmeti gör.
Her yerde hazırdır Allah, her şeye kadirdir Allah,

⁸⁹ Güleç, İsmail, **Sohbet ve Mektuplarıyla Hulusi Yahyagil**, İstanbul-1994, s.6.

Ne misli var ne naziri, amenna elhamdülillah.

Derman istersen derdine, gel Kur'an'dan devayı al,
İman istersen kalbine, gel Sözler'densafayı al,
Burhan istersen aslına, gel derslerden kimyayı al,
Umman istersen zevkine, gel Nurlardan manayı al,
Her yerde hazırdır Allah, her şeye kadirdir Allah,

Ne misli var ne naziri, amenna elhamdülillah.

Girdik Nurun bahçesine nimetleri tattık hadsiz,
Daldık Nurun havzasına elmasları bulduk hadsiz,
Vardık Nurun çeşmesine kevserleri içtik hadsiz,
Gittik Nurun ravzasına hikmetleri gördük hadsiz.
Her yerde hazırdır Allah, her şeye kadirdir Allah,

Ne misli var ne naziri, amenna elhamdülillah.

Meslek-i Nur, saliklere rah-ı hakkı gösteriyor,
Üstad-ı Nur, taliblere iman yolu öğretiyor,
Şakird-i Nur, muhtaçlara ihlas-ı zevki belletiyor,
Nurcu-u Muhlis, müminlere Nurlu Sözler dinletiyor,
Her yerde hazırdır Allah, her şeye kadirdir Allah.

Ne misli var ne naziri, amenna elhamdülillah.⁹⁰

ŞAİR VAHAP GÜRAY

Şair Vahap Güray, 1902 yılında Elazığ'ın Akpınar Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Abdülkadir Efendi'dir.⁹¹ Şair, ilk önce Harput'ta Kurşunlu Cami Müderrisi Perili Süleyman Hoca'dan ders almış, sonra ilk mektebi bitirmişse de tahsiline devam edememiştir. Geçim zarureti şairi hayatla mücadeleyle mecbur etmiş, bir müddet ekmekçilik, sonra da hayvan kesicilikte karar kılmıştır.⁹²

Vahap Güray'ın şiirle meşguliyetine sebep, küçüklükten beri güzelliğe karşı içinde aşk ve iştiağ olduğundan, yanık sesiyle ıstıbabını dindirmek için şiir yazdığı ve Harput makamlarında terennüm ettiği rivayet edilmektedir. İlk manzumesini Elazığ'ın büyük su baskınına uğraması sırasında yazmıştır. Bu destanın yazılısı olmadığı gibi, şairin hafızasında da izinin kalmadığı

⁹⁰ Güleç, **age**, s.143-144.

⁹¹ Reşat Gündüz, şairin adını Vahap Günay olarak kaydetmiştir. Bkz. Gündüz, Reşat, **Ufkum**, Ankara-1968, s.28.

⁹² Memişoğlu, Fikret, **Harput Halk Bilgileri**, Elazığ-1995, s.238.

ifade edilmektedir.⁹³ Yaşına rağmen gayet dinç ve hareketli olan şair, gerek doğuştan getirdiği kabiliyeti ve gerekse şiire olan merakı sayesinde olayları en kolay şekilde, şiirle anlatmasını bildi. O, kelimenin tam anlamı ile bir halk şairi oldu.⁹⁴

Harputlu Vahap Güray'ın tespit edebildiğimiz destan türü şiirleri vardır:

Destanlar: Müellifin kaleme aldığı bu eserin içinde *Harput Destanı*, oğlu Hamza için yazılan *Hamza Destanı*, Celal Dora için yazılan *Dora Destanı*, *Gölcük'te Boğulan Kemal'e Ağıt* ve *Kore Destanı* gibi destanlar bulunmaktadır.⁹⁵

Vahap Güray'ın bir hayli uzun ve Harput Şivesi ile yazılan *Harput Destanı* adlı şiirinin sekiz kıtası aşağıda sunulmuştur.

HARPUT DESTANI

Şehir'in kurulmuş, kayalık yerde,
Göklere yükselen başın var, Harput!
Hanıya o eski günlerin, nerde?
Ne bozuk düzenin, işin var, Harput!
Dinleyin ağalar, dil, söze başlar;
Hoş Kur'an okurdu, hafız kardaşlar,
Melül, mahzun bugün, ses veren taşlar,
Ne ıssız toprağın, taşın var, Harput!
Akardı o **Yarı Çavuş, Üç Lüle,**
Kurey'de bülbüller şakırdı güle,
Benzersin şimdi ah, bir gurbet ile
Gözlerde kan olan, yaşın var, Harput!
Mescidin, Medresen yıkıldı bütün,
Kalan tek meydanda bir Sarayhatun.
Kuyumcu sarrafı, düzerdi altun.
Ne güne kaldın, bir düşün var, Harput!
Suların zembemdi, temizdi havan,
Ne yana göç etti, **Beyzade'n,** Ağan?

⁹³ Memişoğlu, **age**, s.239.

⁹⁴ Gündüz, **age**, s.28.

⁹⁵ Memişoğlu, **age**, s.239.

Çok şükür, nimetendeyilmez yavan.
 Sevdiğim yemişin, aşın var, Harput!
 Aşdı güneş, ay buluda batar mı?
 Gece gündüz, derdim döksem biter mi?
Vahap Güray, derdi derde katar mı?
 Senin ne belalı başın var, Harput!.⁹⁶

ŞAİR FAHRİ KAAN

Harputlu Şair Fahri Kaan, 1903 tarihinde Harput'ta doğmuştur. Babası Hüseyinlikioğulları'ndan İbrahim Hakkı Efendi'dir. Şair Elazığ'da Bürhani Terakki İlkokulu'nu bitirdikten sonra rüştiyeye girmiş buradan 2.ci sınıfta ayrılmıştır. Daha sonra on altı yıl sanatta bir ustanın yanında çalışmış bilahare memuriyet hayatına atılmıştır. Edebiyat ve şiire meraklı olan şair, ilk şiirini 1915 yılında komşularının kızının intiharı üzerine yazmış ve bu şiiri besteleyerek okumuştur.⁹⁷

Harputlu Şair Fahri Kaan'ın tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

1-**Şiirler**: Şairin şiirleri bir kitap meydana getirecek hacimdedir. Bunlardan bir kısmını Elazığ'da Turan Gazetesi'nde neşretmiştir.

2-**Ahmet Kemal'in Şiirleri**: Şairin arkadaşı olan Ahmet Kemal'in kendisinde bulunan şiir defterini kitap olarak neşretmeyi düşünmektedir.

Şairin bir şiiri okuyucuların istifadesi amacıyla aşağıda sunulmuştur.

SEN YÜCE HARPUT

Sende bir lahuti güzellik vardır
 Gören görmeyen dahi aşık HARPUT
 Mutlak zevalin bir kemali vardır
 Kalkındırılmağa layıksın HARPUT.

Ölmüşken yeniden can veren Tanrı,
 Delil etti himmet perveri HARPUT
 Hezaran sana yüzbin şükran Tanrı,
 Günden güne güzelleşecek HARPUT.

Hayranların, müverrihin ve ozanın
 Daima merbut ve medyundur HARPUT

⁹⁶ Sunguroğlu, **age**, C.II, s.518.

⁹⁷ Gündüz, **age**, s.42.

Gözyaşları dinmeyen **Fahri Kaan**

Ezel, ebed sana meftundur HARPUT.⁹⁸

Sonuç olarak dört yüz sayısına yakın olarak tespit edebildiğimiz⁹⁹ Harputlu müelliflerin sayısının daha da fazla olduğu kanaatindeyiz. Henüz ulaşamayıp tespit edilemeyen nice müelliflerin yapılacak araştırma, incelemeler ile sayılarının artması söz konusu olacaktır. Ancak, Harput'un ilmi ve kültürel mirasının sahibi olan ve onun varlığını devralması gereken bugünkü Elazığ Şehri'nin bünyesinden yetişen ilim adamlarının kaleme aldıkları eserlerin bir araya toplandığı kütüphane veya arşiv tarzında bir *Harput Kaynakça Merkezi* ya da *Harput Kültür Arşivi* şeklinde bir yapı maalesef henüz daha oluşmamıştır. Eğer bu kayıtsızlık sürdürülecek olursa maddeten yıkılan Harput'un manen de yıkılmasına sebebiyet verecektir. Dolayısıyla Elazığ'ın da bu manevi yıkıntı altında kalmaktan kurtulamamasına neden olacaktır. Hâlbuki bu şehrin ihmal edilmemesi kanaatimizce oldukça önemlidir. Çünkü Harput/Elazığ, şimdiye kadar hiçbir yabancı ideolojinin kolay kolay barınmadığı, hemen her zaman milli, ilmi, manevi, ahlaki vs. değerlere sahip çıkmış, onları benimseyerek içselleştirmiş ve Türk-İslam kültürünün yaşandığı bir yerleşim merkezi olarak bilinmektedir.

Nizam-ı Alem için İlay-ı Kelimetullah uğruna sırtını güneşe dönüp Allah'a kulluk ve insanlık adına çağ açıp çağ kapayan bir milletin idarecilerinin yetiştiği mekteplerde de Harputlu alimler ders vermişlerdir. Bu durumda milleti kutsal bir ülkü adına mazlumun olmadığı, zalime korku ve mazluma umut veren bir düşüncenin temel olarak geri planında kısmen Harputlu alimlerin de payının olması, yukarıda ifade edilen konuyu daha da duyarlı bir hale getirmektedir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması ülküsünün alt yapısının hazırlanıp olgunlaştırılmasında manevi anlamda büyük bir pay sahibi olan Pir-i Türkistani Hoca Ahmed Yesevi'nin (ö.1166) misyonunu, Harput özelinde yaşatan müelliflerin eserlerinin gün yüzüne çıkartılması bizler için tarihi bir görev olarak addedilmelidir. Bundan dolayı tarihin her döneminde, şairin deyimiyle;

Ne büyük mutluluk Harputlu olmak / Sazı ve sözüyle onu yaşamak
Tarihi karıştır tanı Harput'u / Böyle bir diyardan mümkün mü kopmak?
Hafızlar menbaı, Alimler yatağı, / Evliya diyarı, Şairler otağı,
Pervaz eder Harput'ta nice sadalar, / İşte Harputlular'ın hayat kaynağı

⁹⁸ Gündüz, **age**, s.43.

⁹⁹ Geniş bilgi için bkz. Demirpolat, **age**, Elazığ-2013

şeklinde ifade edilen ve *Daru'l-Feyz* ile *Makarr-ı Ulema* diye de bilinen Harput'un, Artukoğulları'ndan başlayıp (1085) Cumhuriyet'in ilanına (1923) kadar geçen yaklaşık 840 yıllık bir süreç araştırılmıştır. Bu süreçte Harput'ta yetişen, özellikle eser kaleme alan ve *Harputlular'ın hayat kaynağı* diye ifadelendirilen müelliflerden bilinmeyenlerin de tez elden günyüzüne çıkarılması en büyük arzularımızdan biridir.

Yapılan bu inceleme aynı zamanda *Harput Düşünce Tarihi*'nin geçirdiği devrelere ışık tutacağı gibi, Türk-İslam Düşünce Tarihi'nin kayıp zincir halkalarının birbirine eklenmesi ile beraber *Anadolu Kültür Harmanı*'nın Harput özelindeki tarihi serüvenini de gözler önüne serecektir.